

crkva u svijetu

POGLEDI

TRADICIONALNE AFRIČKE RELIGIJE

Nikola Eterović

Uvod

Religija je bitna dimenzija ljudskog postojanja. Ona je prisutna u svim društvima svih vremena. Civilizacija pojedinih plemena, ljudskih zajednica i naroda ne može se potpuno shvatiti ako se ne poznaju njihova vjerska shvaćanja. Ove tvrdnje osobito su istinite u Africi.

U ovom kratkom prikazu htio bih u prvom redu označiti bitne oznake tradicionalne religije koja je još uvijek živa i veoma prisutna u svakodnevnom životu stanovništva Afrike. Zatim ću se zaustaviti na poimanju Boga u afričkim religijama.*

Terminologija

Na početku ovih zapažanja važno je odrediti što se podrazumijeva pod pojmom religije. »Religija je u širem smislu težnja čovjeka prema Vrhovnom biću ili višim silama, te osjećaj ovisnosti o njima, da bi našao tumačenje svog bića, svijeta i vlastite egzistencije. Po svom izravnom usmjerenju religija obuhvaća i vjerovanja koja se danas odnose na te stvarnosti, oblike koje primaju, obrede, kultove i praksu.«¹ Tako široka definicija omogućuje da se spozna mnogovrsnost afričkog života povezanog s religijom.

* Za svog boravka u Africi, na dužnosti tajnika Papinske nuncijature u Akri, naš je mladi suradnika dr. N. Eterović, prije svog nedavnog premještaja u Nuncijaturu u Madridu, proučavao religije crne Afrike. Donosimo dio njegovih radova.

¹ Birou, *Voc. Pratique de Sociologie*, art. »Religion« u Isidore de Souza: »Religion Africaine et structure socio-politique«, *L'Expérience religieuse africaine*

Kojim je terminom najpravičnije nazvati afričke religije

Prije su se afričke religije označavale riječju fetišizam. Riječ dolazi od portugalskog naziva feitiço, a označava čaranje, hamajliju. Prema ovom shvaćanju crnci bi imali religiozne osjećaje prema raznim materijalnim predmetima (školjkama, zubima, itd.). Ipak, već je Renato Boccassino upozoravao da Afrikanci ne časte sam predmet kao takav nego ukoliko je simbol diviniziranih predaka obitelji ili plemena.²

Treba izbjegavati i nazive »primitivne religije« i »prirodna religija«. Tim se izrazima obično omalovažava vjerovanje stanovnika Afrike. Uostalom, onaj drugi izraz je netočan. Ne postoje nigdje, pa ni u Africi, čisto prirodne, to jest naravne religije.

Često se vjerovanje Afrikanaca naziva animizam. Animizam je vjerovanje da svi prirodni objekti pa i sam svemir imaju dušu.³ Animizam je samo jedna od bitnih ali ne i isključivih karakteristika afričkih religija. Zato nije pravilno tim nazivom označiti globalni vjerski fenomen cijelog crnog kontinenta.

Kada se danas raspravlja o afričkim religijskim shvaćanjima, obično se govori o tradicionalnim religijama Afrike. Ovaj termin, osim što je ideološki neutralan, vrlo je širok, te obuhvaća svu pojavnost afričke religioznosti.

Afričke religije nisu univerzalne već etnocentrične, tj. plemenske. Pojava obraćanja, tj. prijelaza s jedne na drugu religiju, ne postoji, iako svako pleme uključuje u svoja vjerovanja elemente drugih etnija. Budući da u Africi postoji više od 1000 naroda ili plemena, s mnoštvom jezika, naziv »afričke religije« upotrebljava se u množini. Ipak, usprkos dosta velikim razlikama između pojedinih religijskih shvaćanja, postoji bitna sličnost. Zato je moguće govoriti o njihovim bitnim oznakama, uspoređujući shvaćanja pojedinih plemena o istim univerzalnim problemima života, smrti, postojanja poslije smrti, božanstva, itd. Prema Léonu Frobeniusu sličnost ne postoji samo između afričkih vjerskih poimanja, već i između rasa i kultura.⁴

Mnogovrsnost postoji i u izražaju vjerskog iskustva koje ovisi o zanimanju ljudi. Zemljoradnik će se vjerski izraziti na drugi način od stočara, lovca, nomada, itd. Vjerski izražaj zavisi i o ambijentu u kojemu se čovjek nalazi. Velika se razlika opaža između stanovnika šume i stepe. Ipak, usprkos velikoj raznolikosti postoje dosta slične konstante afričkog vjerovanja.

• *et les relations interpersonnelles*, Actes du Colloque international d'Abidjan 16—20 septembre 1980, Ed. Savanes—Forets, Abidjan, 1982, str. 47.

² Renato Boccassino, »La religione dei primitivi« u Tacchi Venturi: *Storia delle Religioni I*, U.T.E.T., Torino 1939², str. 59.

³ Protiv takva shvaćanja afričkih religija vidi Meinrad P. Hebga, »Le mythe des religions animistes«, *Emancipation d'Eglises sous tutelle*, Presence Africaine, Paris, 1976.

⁴ On razlikuje dva tipa afričke kulture: na istoku postoji stočarska, a na zapadu Afrike zemljoradnička. Usp. *A la rencontre des religions africaines*, Secretariat pro non-christianis, Ed. Ancora, Roma, 1969, str. 24.

I. BITNE OZNAKE TRADICIONALNE AFRIČKE RELIGIJE

1. Sveobuhvatne religije

U Africi je religija usko povezana sa svim oblicima društvenog života. Svaka vrsta aktivnosti: politička, ekonomska ili društvena, ima religijska obilježja. Vizija svijeta jest jedinstvena, budući da ne postoji jasna razlika između svetog i profanog. Afrička vizija života jest spiritualistička, jer sve određuje prema transcendenciji. Ta se transcendentnost može izraziti na mnoštvo načina. Sve što postoji: nebo, sunce, mjesec, zemlja, šuma, voda, itd., može izražavati religiozna iskustva.

2. Harmonija svijeta

Nikada se neće pretjerati naglašavanje povezanosti Afrikanaca s kozmosom.⁵ Afrikanac želi živjeti u harmoniji s prirodom. To ne znači da crnci ne poznaju ideju transformacije prirode. Ipak, i kada je obrađuju i tada je poštuju.

Harmonija se uspostavlja s cjelokupnim životom:

— Harmonija s čovjekom. Čovjek je shvaćen u svojoj povijesnosti kao onaj koji je živio na zemlji, kao predak; u svojoj sadašnjosti kao onaj koji nastavlja povjereni mu život; u budućnosti kao otac mnogobrojnog potomstva. Ako bi koji put povrijedio pretke, čovjek se mora što prije s njima pomiriti. U protivnom snaći će neko zlo njega ili njegovu obitelj.

— Harmonija sa životinjskim svijetom. U mitovima koji objašnjavaju nastanak obitelji ili plemena nalaze se često životinje koje su na početku postojanja odigrale važnu ulogu. Te su životinje posebno čašćene. Pripadnici dotičnog plemena ne smiju ih ubijati. Jedino ih mogu jesti kod sakralnog obreda.

— Harmonija s biljnim svijetom. Stabla su vrlo važna za život stanovništva. U mnogim mitologijama nailazi se na stablo života, plodnosti i zaštite. Važnost svete šume osobito se zapaža u doba inicijacije kada se skupina mladih povlači iz naselja na to sveto tlo da bi otkrili mudrost koju im prenose učitelji i tako postali potpuni ljudi.

— Harmonija sa zemljom i s elementima prirode. Osobito zemljoradnici shvaćaju zemlju kao živo božanstvo koje je uz to povezano i s plodnošću. Pojedine skupine stanovništva održavaju posebne veze s određenim elementima: kovači s vatrom, dozivači kiše s kišom, itd.

⁵ Dominique Zahan čak i definira afričku religiju kao "dojam čovjeka da se osjeća u isto vrijeme kao slika, model i integralni dio svijeta u cikličkom životu u kojemu se osjeća duboko i nužno angažiran" («La religion de l'Afrique noire», *Histoire des Religions* 3, Encyclopédie de la Pléiade sous la direction d'Henri Charles Puech, de l'Institut, Gallimard, Bruges, 1979, str. 573).

3. Dinamizam bića

Čovjek prema afričkom shvaćanju posjeduje jedan element koji mu omogućuje da se udvostruči. Taj se element nalazi na granici između svijesti i nesvijesti. On pojedincu daje velike mogućnosti transformacije, bilokacije, transmigracije, itd. Sve što postoji sadrži na određen način životnu silu. Ovo shvaćanje može se zorno prikazati analizirajući koncepciju bića kod plemena *Bantu*. Biće se na tom jeziku kaže *ntu*. *Ntu* je »intuicija stvarnog i temelj strukture jedne serije više ili manje velike i determinirane.«⁶ Tako *mu ntu* znači inteligentno biće (u množini *bantu*); *ki ntu* označava stvar, biće bez inteligencije; *ku ntu* način postojanja (kvalitetu i kvantitetu); *ha ntu* smještenost u vremenu i prostoru. Ovo shvaćanje sveobuhvatnosti životne sile vrlo je važno. Njezine zakone poznaju osobito specijalisti koji mogu manipulirati tom silom. Na tome se temelji magija.

Čovjek je fluidan. On nastaje postepeno, te dolazi do potpune zrelosti tek u starosti. Kod *Venda* u Južnoj Africi, djetete ne znači ništa prije nego što mu se pojave zubi. Prema ovom shvaćanju, nije zločin osloboditi se, kroz to vrijeme, djeteta, ako ima koje obilježje protivno vjerskom shvaćanju, npr. neku tjelesnu manu.⁷ Istu sudbinu često dijele i blizanci. Odnos prema blizancima u Africi nije jedinstven. U pojedinim plemenima blizanci su vrlo lijepo primljeni, a u drugima reakcija je obratna.⁸

4. Moć riječi i slike

Prema Afričkom shvaćanju slika teži k svojoj realizaciji, tj. ona ostvaruje ono što predstavlja. Čim se uoči slika eventualne opasnosti, bježi se od nje kao da je prava opasnost. Taj se princip često zapaža kod trudnih žena. Ako susretnu na putu trag konopa, žene u drugom stanju bježe od njega jer se boje da bi djetete koje nose moglo biti zadavljeno preko daljinske magije.

Riječ daje život žrtvama i prinosima. »Riječ ima svojstvo vode i topline: ona je moć koja oploduje.«⁹ Ona u sebi sadrži dinamizam realizacije. Veliki ugled uživaju u Africi 'griots', nosači riječi.

5. Simbolizam

Afrička koncepcija svijeta puna je simbola. Preko vidljivih stvari označuju se nevidljive. Maske, koje se vrlo često nose u svim životnim trenu-

⁶ *A la rencontre . . .*, str. 29.

⁷ Dominique Zahan, *ibid.*, str. 578.

⁸ Kod *Bona*, pleme u Obali Bjelokosti, blizanci su lijepo primljeni ako su istog spola. U protivnom znak su skore nesreće za obitelj. Izgleda da je obitelj, osobito prije, odbacivala takve blizance. Ako bi ih prihvatila, načinila bi posebni oltarić duhovima blizanaca na kojemu bi se prikazivali razni prinosi i molitve. Blizanci različitih spolova smatrani su vrlo opasnim. Zato ih treba posebno paziti. Za njih važe posebni interdikti. Usp. Jean-Paul Eschli-mann, »Vita accolta e rifiutata presso i Bona« u SMA *Società Missioni Africane*, Anno XXI, N. 84, III trimestre 1981.

⁹ Dominique Zahan, *ibid.*, str. 594.

cima, uprisutnjuju nevidljive duhove ili pretke. Nomadski stočar, peul, npr. prema rasporedu svog stada nastoji otkriti budućnost.

Postoji i logika simbolizma temeljena na zakonima sličnosti, kontinuiteta i kontrasta. Prema prvom zakonu slično proizvodi slično. Djelujući na jedan red djeluje se automatski i na drugi koji mu je sličan. Zakon kontinuiteta zasniva se na kontinuitetu bića i onoga što iz njega emanira: sjena, slika, ime. Na tom se principu odvija magija. Manipulirajući slikom osobe, djeluje se na samu osobu. Zakon kontrasta može se vidjeti na slijedećem primjeru. Slina otrovne zmije smatra se protuotrov, te može poslužiti kao cjepivo.

6. Liturgijski materijal

U afričkim religijama nema velikih hramova kao u drugim velikim svjetskim religijama. S obzirom na kult afričko tradicionalno vjerovanje zadržava bitan kontakt sa svemirom, tako da se sveta mjesta u Africi mogu povezati s jednim od kozmičkih elemenata: vodom, zemljom, vatrom i zrakom.¹⁰

Voda je neophodna za održavanje života. Ona je izvor života i plodnosti. Često se upotrebljava kao simbol obnove i uskrsnuća. Rijeke i izvori omiljela su boravišta duhova vode. Slatka voda (tj. jezera, osobito velika, povezana su s koncepcijom stvaranja. Uz njih se obavljaju i obredi doziivanja kiše. Ipak i uz slanu vodu, uz more, obavljaju se razni obredi. Osobito ih čine ribari da bi im ulov bio što bolji.

Zemlja je sveta jer daje i oduzima život. Ona hrani i uništava. U nju su polkopani mrtvaci. Zemlja, stijene, hridi, raskrižja itd. mogu biti sveta mjesta Afrikanaca. Stijene su jake, vječne, stabilne. Faličke stijene imaju svojstvo plodnosti. Brežuljci i pećine, osobito na uzvisinama, izražavaju čvrsti karakter i moć. U pećinama čovjek se vraća u krilo zemlje, umire da bi se obnovio za novi život. Veoma su važna *raskrižja*. Na njima se često ostavlja prinos hrane duhovima.

Zrak označava sveta mjesta povezana s drvećem i svetom šumom. Drveće ima direktan odnos s vremenom i s godišnjim dobima. Ono predstavlja moć, bogatstvo, ispravnost i trajnost. Afrikanci smatraju da je drveće u uskoj vezi s božanstvom. Osobito važan prostor jest sveta šuma. Ona služi u prvom redu za inicijaciju. U nju ulaze mladi da bi iz nje izišli kao odrasli. U središtu šume obično se nalazi pravo sveto drveće. Inicijacija je »spori proces transformacije individuuma, progresivni prijelaz iz vanjskog u unutarnjeg čovjeka ili osvješćenje čovjeka koji spoznaje svoju ljudskost.«¹¹ Preko inicijacije mladić se inkorporira u klan otkrivajući tradicionalnu mudrost, zakone i običaje. Onaj koji nije iniciran ostaje slijep i neznalica.¹² Preko inicijacije mladić postaje zreo čovjek. Proces inicijacije uključuje smrt i uskrsnuće. Inicijacija je novo rođenje.

¹⁰ Tako ih dijeli Dominique Zahan, *nav. dj.*, str. 583.

¹¹ Dominique Zahan, *ibid.*, str. 602.

¹² Usp. Anselme Titianma Sanon e René Luneau, *Enraciner l'Évangile. Initiations africaines et pédagogie de la foi*, Rites et symboles, Cerf, Paris 1982, str. 85.

Oganj. Prema mnogim mitovima oganj je ukraden, zato je njegova upotreba obavijena tajnom. Oganj je svet i stoga je svako domaćinstvo posebni hram ognja. U istu skupinu svetih mjesta spadaju vulkani i kovačnice. Kovač je vrlo važan jer izrađuje oruđe za obrađivanje zemlje i oružje za bitke.

Usprkos toj podjeli prema elementima prirode, treba naglasiti da u Africi svako mjesto može postati mjesto kulta. Za vrijeme javnih molitava potreban je i »specijalist« svetoga. Obično je to najstariji član obitelji koji je na granici između života i smrti. On dobro pozna probleme živih, ali i vrlo lako komunicira s precima kojima će se ubrzo pridružiti.

7. Magija

Magija se vrlo često susreće u Africi. Ipak je potrebno osvijetliti pojmove s obzirom na one koji je upotrebljavaju. Treba razlikovati pojam vrač od čarobnjaka. Čarobnjak je uvijek povezan sa zlim, s uništavanjem. Njegovo djelovanje uvijek je protudruštveno. On djeluje noću, dok se danju odmara. Čarobnjak želi povećati moć svoje životne sile jedući duše živih. Vrač, naprotiv, ima društveno pozitivnu ulogu. On je obično onaj koji vidi, vidovnjak. Vidovnost se temelji na principu da je svaka stvar povezana s nekim elementom svemira. Tako vidovnjaci mogu nagovijestiti dolazak kiše, skore događaje koji zanimaju zajednicu, bilo u miru bilo u ratu. Vračevi osim toga otkrivaju čarobnjake i štite ljude od njihovih zlih utjecaja. Vrač je i gatalac koji naviješta budućnost. Postoje dva načina prodiranja u budućnost. Gatalac je često povezan s jednim duhom koji mu pomaže u odgonetanju budućnosti. Druga vrsta gatalaca poznaje budućnost preko tehnike promatranja, intuicije, telepatije, itd. Vrlo važnu ulogu ima vrač kao tradicionalni liječnik. On dobro poznaje lokalno ljekovito bilje, ali se njegov način liječenja temelji u prvom redu na psihosomatskim aspektima života. Svaka bolest utječe na duh. Ako se duh izliječi i materijalna bolest će nestati.

II. ANTROPOCENTRIZAM AFRIČKIH RELIGIJA

Središnja tema afričkih religija jest čovjek u svim svojim dimenzijama socijalnog, kulturnog i društvenog života. Čovjek je *središte* svemira. To mu mjesto pripisuju kozmogonije koje su uvijek antropološke. Opisi stvaranja stavljaju čovjeka u povlašteniji položaj s obzirom na biljni, životinjski i duhovni svijet. Opis stvaranja čovjeka vlastiti je svakom plemenu. Plemena *Fon* iz Benina i *Dugon* iz Malija smatraju da je Bog stvorio direktno čovjeka. Prema koncepciji *Bambara* iz Malija, čovjek je izašao iz jednog stabla koje je za pleme *Zulu* (Južna Afrika) trska.¹³ Ipak u Africi nema mnogo kozmogonijskih mitova, budući da se religija zanima u prvom redu za čovjekovu egzistenciju.

Afrička koncepcija svijeta jest egocentrična. To se osobito vidi u rasporedu sela i kod gradnje kuća. »Afrikanac zamišlja objekt ukoliko se može

¹³ Dominique Zahan, *ibid.*, str. 576.

smjestiti u nj i odrediti ga prema sebi.«¹⁴ Selo je organizirano u funkciji osovine istok-zapad. Istok je identificiran sa životom, srećom, zdravljem. Zapad znači smrt, zlo, bolest. Ta koncepcija svijeta vidi se i u gradnji obitavališta koja su najmanji dio kozmosa.

Čovjek je jedinstveno biće koje ima tijelo i dušu. Česta su plemena koja pripisuju čovjeku više vrsta duša: »teška duša koja animira tijelo, laka duša koja se pojavljuje u snovima, duša koja se reinkarnira u drugu osobu pošto je čovjek umro«.¹⁵ Lagana duša može izići iz tijela za vrijeme sna te može biti na drugom mjestu, u životinji koja npr. ima ulogu dvostrukosti pojedinog čovjeka. *Dogon* (Mali) i *Fang* (Gabon) poznaju osam duša čovjeka, četiri muške i četiri ženske. Duša je smještena u životne organe: srce, krv, jetru itd.

Smrt

Duša se dijeli polako od čovjeka. Ona se sve više odvaja od tijela što se smrt više približava. Oni koji umiru mogu se lako udvostručiti i eventualno naškoditi drugome uzrokujući razne bolesti ili nesreće.

U Africi ne postoji prirodna smrt. Možda se jedino misli da su starci u podmaklim godinama umrli zbog prirodnih uzroka. U svim drugim slučajevima postoje osobe koje su prouzročile smrt: zli duhovi, čarobnjaci, oni koji jedu duše itd. Ponekad se ispituje mrtvac da bi se ustanovio uzročnik dotične smrti. Za to postoje posebni obredi vlastiti pojedinim etnijima. Krivac jednom ustanovljen mora nadomjestiti gubitak obično u naravi ili u novcu, prema dogovoru sa zainteresiranom obitelji. No iako je neposredni uzročnik smrti čarobnjak ili neki od nižih duhova, postoji vjerovanje da Bog dopušta da čovjek umre. Smrt je posljedica djelovanja neprijatelja, ali je ona pod Božjom moći. »Bog je u stvari gospodar života i smrti, kako lijepo govore *Bariba*: 'Ako Bog ne ubija, čovjek ne može ubiti'«.¹⁶

Kada nastupi smrt, životni princip ostavi čovjeka. Ako se ne obave pogrebne funkcije kako doliči rangu umrlog i prema običajima zajednice, duša luta te predstavlja opasnost po selo, i osobito za obitelj umrloga. To vjerovanje razjašnjava veliku važnost koja se poklanja pogrebnim obredima, koji obično dugo traju.

Duša smirena oprostajem koji joj priređuje zajednica odlazi u svijet sjena koji je obično smješten na zapadu. Duša u tom svijetu »egzistira ali ne živi«.¹⁷ Umrli nastavlja s osobnom egzistencijom. Duša u svijetu sjena zadržava egzistenciju, te dolazi često u dodir s vlastitom obitelji koja joj prinosi žrtve i prinose. U tom svijetu duša je bliža precima tako da može pomoći svojim koji su još živi zauzimajući se za njihov materijalni napredak, osiguranje potomstva, te štiteći ih od utjecaja zlih duhova. Živi primaju poruke od mrtvih preko snova ili preko vidioca. Te

¹⁴ Dominique Zahan, *ibid.*, str. 611.

¹⁵ »A la rencontre«... str. 61.

¹⁶ Isidore de Souza, *L'Expérience...*, str. 61.

¹⁷ »A la rencontre«... str. 64.

mrtve osobe jesu mrtvo-živi.¹⁸ Za čovjeka je vrlo važno da osigura potomstvo. Ono će se sjećati njegova imena, prinosit će mu prinose, tj. podržavat će njegovu egzistenciju u prekogrobnom životu. To shvaćanje tumači moralnu obavezu ženidbe i prokreacije. Mrtvo-živi poznaju potrebe svojih. Zato su oni najbolji posrednici između Boga i ljudi. Njima se ljudi obraćaju direktno u svim potrebama. Ipak živi nisu sretni ako im se često prikazuju mrtvi članovi zajednice. Prinose im hranu i libacije koje su u isto vrijeme znak gostoprimstva i poziv da ostave svoje na miru.¹⁹ Mrtvi su moćniji od živih te im se mogu osvetiti ako su ih na primjer uvrijedili prije smrti. Isto se događa ako živi ne slušaju savjete mrtvih, ili ako im ne prinose žrtve.

Svaki mrtvac ne postaje automatski posrednik između zajednice i viših duhova. Preci mogu biti samo oni mrtvi koji su ispunili određene uvjete: uživali su veliki ugled za života, osigurali su potomstvo, bili su zdravi; ljudi su tražili njihovo društvo, bili su bogati tako da su mogli iskazivati gostoprimstvo. Ako je mrtvac prethodno postao bogat i na nepošten način, može biti objekt kulta. U tom slučaju obično mrtvac pobuđuje strah. Djeca, sterilni muškarci i žene, zatim iznakaženi bolesnici (npr. gubavci), kao i oni koji su umrli daleko od svoje kuće, oni koje je zajednica ukorila te se nisu s njom pomirili — ne mogu postati preci.

Kad više nitko od živih ne poznaje mrtvacu, ovaj doživljava drugu smrt. Odlazi na mjesto odmora, u selo smješteno duboko u zemlju. Poruke ovih mrtvacu živi ne razumiju. Životni princip mrtvo-živih ulazi u kolektivni prekogrobni život.

Posebno mjesto među mrtvima zauzimaju heroji, utemeljitelji klana itd. Oni trajno žive u sjećanju pripadnika dotičnog plemena. Najvažniji će biti uzdignuti na razinu duhova kojima će se prinostiti pravi kult.

O životu poslije smrti čovjek ne zna ništa sigurno. Smrt je uvijek smatrana kao zlo u koncepciji *Bambara*. Ipak, pokojniku se želi mir poslije smrti. Zato se mora dobro osjećati u grobu da ne bi morao lutati svijetom nanoseći zlo. Mrtvac je zato kod *Senoufominyanka* položen u grob na desnu ruku, lijeva mu je slobodna. Pripadnici se ovoga plemena kod defnitiivnog rastanka rukuju lijevom rukom u znak prekidanja odnosa.²⁰

Onostranost čovjeka zavisi o moralnosti zemaljskog života. Poslije smrti čovjek participira na duhovnim moćima, ali se nigdje ne govori o blizini između Boga i čovjeka.²¹

Afričke religije nisu našle zadovoljavajuće rješenje za problem smrti. One ne poznaju pravo uskrsnuće. To je svakako veliki manjak tradicionalnih religija Afrike. One ne sadrže poruku otkupljenja. Zato ostaju plemenske, nacionalne, ne mogavši postati univerzalne.²²

¹⁸ Tako ih naziva John Mbiti, *Religions et philosophie africaines. Etudes et documents africains*, Editions CLE, Yaoundé, 1972, str. 35 sl.

¹⁹ *Ibid.*, str. 95.

²⁰ Usp. Jean Cauvin, «La référence à l'au-dela dans la vie quotidienne» u *L'Expérience...*, str. 318.

²¹ Usp. Isidore de Souza, *ibid.*, str. 146.

²² John Mbiti, *ibid.*, str. 108—109.

III. SVIJET DUHOVA

Postoje dvije vrste duhova s obzirom na postanak. Jedne je stvorio Bog, dok su drugi nekoć bili ljudi. Po smrti oni ulaze u duhovni svijet. Ali i među duhovima postoji razlika: jedni su viši (božanstva) a drugi niži.

Božanstva označuju »personifikaciju aktivnosti i božanskih manifestacija, fenomene i prirodne objekte — ono što se obično naziva 'duhovi prirode' — divinizirane heroje i mitološke figure«. ²³ Bog je dakle stvorio ta božanstva kao više duhove. Oni su s njim usko povezani te ga često zamjenjuju u djelovanju. Često su shvaćeni kao personifikacija djelovanja Vrhovnog Bića. Ali se zamišljaju i kao duhovna bića kojima je Bog povjerio važne prirodne fenomene ili objekte. Ovim duhovima se pridružuju divinizirani heroji plemena. I oni su povezani uz određene forme i funkcije prirode.

Često se smatra da prirodni objekti: sunce, mjesec, mora, jezera, brda itd. imaju božanske oblike ili da su oni sami ta božanstva. Čovjek se vrlo često susreće s njima i smatra ih bližima nego što je sam Bog. Ta božanstva postaju posrednici između ljudi i Boga. Ona su često shvaćena u isto vrijeme kao duhovna i fizička bića. Duhovno biće djeluje na čisto fizičko. *Yoruba* (pleme u Nigeriji) poznaju 1700 božanstava koja su hijerarhijski strukturirana. ²⁴

Mitološke duhovne figure služe da se objasni postanak običaja, institucija, tradicije. *Ashanti* (pleme u zapadnoj Africi) smatraju zemlju kao žensko božanstvo koje dolazi odmah poslije Boga. Četvrtak se slavi kao njezin dan. ²⁵

Duhovi su za razliku od božanstva duhovna bića čiji je položaj viši od statusa ljudi. Smatra se da su neki bili stvoreni kao posebna rasa koja se potom umnožila. Ipak većinom se misli da su duhovi ono što ostaje od ljudi poslije smrti.

Duhovi nisu kao mrtvo-živi u posebnim odnosima s obitelji. Oni gube osobnost, postaju kao stvari. ²⁶ Iako su duhovi, uzevši ih skupa, moćniji od ljudi, ipak specijalisti mogu njima manipulirati. Duhovi su svugdje prisutni, ali ima mjesta gdje se oni posebno nalaze. Obično žive pod zemljom. Ipak prema shvaćanju nekih plemena oni su u zraku, u suncu, u svjetlu. Često se duhovi nalaze u blizini ljudi. Oni su u drveću, šumi, rijekama, brdima, oko sela. I poslije smrti duhovi ostaju u istom ambijentu u kojemu su prethodno živjeli.

Duhovi su bliži Vrhovnom Biću nego ljudi, tako da postaju njihovi posrednici i zagovornici kod Boga. Oni se ne prikazuju ljudima tako često kao mrtvo-živi. Njihova djelatnost osobito je opisana u legendama.

²³ *Ibid.*, str. 85.

²⁴ *Orisa-nta* je vrhovno božanstvo koje ima funkcije stvaranja i izvršavanja. On je zemaljski poslanik Boga. *Orunmila* jest božanstvo poliglot. Poznaje sve jezike i označava božje sveznanje. Usp. *ibid.*, str. 86.

²⁵ *Ibid.*, str. 87.

²⁶ To znači da je pravi život na zemlji, da je smrt veliki gubitak.

Duhovi spavaju danju, a djeluju noću. Mogu se pretvoriti u ljude, biljke i životinje. Tradicionalni liječnici, vrači i drugi mogu uspostaviti kontakt s njima.

Ako se duhovi često pojavljuju, mogu se nastaniti u dotičnim osobama. To stanje nije uopće loše. Ponekad ga neki žele postići npr. plesovima i ponavljanjem opijajućeg ritma koji dovodi do zaposjednuća osobe. Ali zaposjednuće je najčešće shvaćeno kao loša stvar, jer muči određenu osobu i depersonalizira je. Zaposjednuti se oslobađa egzorcizmom.²⁷ U svakom slučaju, bolje je duhove koji su nevidljivi, iako su prisutni, i čije je djelovanje nepredvidljivo zadržati na razmaku, dalje od sebe.

(Slijedi nastavak: *Koncepcija Boga*)

TRADITIONELLE AFRIKANISCHE RELIGIONEN

Zusammenfassung

In Afrika existieren verschiedenartige religiöse Auffassungen, die trotz ihrer jeweiligen Eigenartigkeit gemeinsame Phänomene aufzeigen: überall anwesende Religion, umfassende Harmonie, Lebensdynamismus, Symbolik usw. Die traditionellen afrikanischen Religionen zeigen ein ausserordentliches Interesse für die anthropologischen Probleme. Darin ist eine umfangreiche geistige Welt gegenwärtig, in der Gott eine wichtige Stelle einnimmt. Er ist transzendent und immanent zugleich.

²⁷ Egzorcizam je jedno od aktualnih pitanja afričke teološke refleksije. Kad se danas dodiruje ta tematika, obično se govori o službi ozdravljenja bolesnika. Ipak tehnike ozdravljanja su klasične: molitva, polaganje ruku, škropljenje blagoslovljenom vodom, ljubljenje križa. Usp. Meinrad p. Hebga, *Sorcellerie. Chimère dangereuse...?*, Inades, Abidjan, 1979, kao i *Sorcellerie et Prière de délivrance*, Presence Africaine /Paris/ — Inades Edition /Abidjan/, 1982.